

Bartoněk, Antonín; Bartoňková, Dagmar

[Tra strategie retoriche e generi letterari: dieci studi di letteratura latina. A cura di Valeria Viparelli]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. N, Řada klasická.
2004, vol. 53, iss. N9, pp. 174-176

ISBN 80-210-3498-X

ISSN 1211-6335

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/114151>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

Luisa Amenta, *Perifrasi aspettuali in greco e in latino*, FrancoAngeli, 2003

V roce 2003 vydalo italské nakladatelství *FrancoAngeli* knihu *Perifrasi aspettuali in greco e in latino*. Autorka Luisa Amenta se zabývá slovesnými perifrázemi s vidovými charakteristikami v obou jazycích v průběhu jejich vývoje. Ze srovnání románských jazyků vyplývá, že se tyto perifráze objevují ve všech románských jazycích a že mají analogickou strukturu. Proto je velmi důležité hledat jejich původ v širším kontextu. Autorka se zaměřuje především na srovnání situace v latině a řečtině a hledá odpověď na otázku, do jaké míry byl vývoj v latině ovlivněn řečtinou. Pro řečtinu používá texty z období tzv. koivnů, pozornost věnuje zvláště evangeliím a textům dochovaným na papýrech. Z předchozích období si vybrala Homéra a Hérodota. Pro posouzení stavu v latině a souvislostí s řečtinou jsou klíčové překlady řeckých textů. Analyzuje tedy opět evangelia a dílo zvané *Mulomedicina Chironis* jako zástupce překladů nesakrálních textů. Kromě toho využívá i původní latinské texty, např. *Itinerarium Egeriae*, dopisy biskupa Lucifera di Cagliari, historická díla napsaná Jordanem a Řehořem z Tours.

Celé dílo je rozděleno na dvě hlavní části. V první části (kapitoly 1–3) se zabývá teoretickými otázkami, které souvisí s danou problematikou. První okruh problémů zahrnuje gramatikalizaci a otázku pomocných sloves a jejich vzniku, která je s gramatikalizací těsně spojena. Druhý okruh je věnován participiu a jeho možným funkcím v řečtině i latině. V poslední kapitole úvodní části autorka píše o problematice času a vidu obecně, ale i v aplikaci na latinu a řečtinu. V celé první části jsou srozumitelným způsobem shrnuty dosavadní přístupy k daným otázkám a nejnovější výsledky výzkumu jsou názorně vysvětleny včetně příkladů z řeckých a latinských textů.

Ve druhé části autorka aplikuje výše vysvětlené principy na konkrétní řecké a latinské texty. Zaměřuje se především na perifráze se slovesy vyjadřujícími stav a pohyb. Sleduje míru gramatikalizace, časy, ve kterých se perifráze objevují, možnost vložení jiného materiálu mezi sloveso a participium atd. Zároveň provádí srovnání mezi oběma jazyky, ze kterého mj. vyplývá neexistence perifrází se slovesy pohybu v latině a jejich nízký stupeň gramatikalizace v řečtině. 6. kapitola je věnována vztahu mezi perifrázemi a syntetickými formami.

V závěru práce jsou krátce shrnuty výsledky, které ze zkoumání a porovnání obou jazyků vyplývají. Autorka vyslovuje názor o vlivu řeckých perifrastických konstrukcí na latinu, ovšem ne ve smyslu pouhého přejímání, ale jako podpoření tendencí, které byly v latině přítomny. V případě perifrází se slovesy stavu latina sloužila jako prostředník pro románské jazyky, ale zbrzdila proces gramatikalizace, který v řečtině dosáhl pokročilejší úrovně. V případě perifrází se slovesy pohybu je funkce latiny jako zprostředkovatele nejasná.

Myslím, že toto dílo je dobrou pomůckou pro ty, kteří se chtějí seznámit s danou problematikou. Věřím, že je zajímavé a užitečné nejen pro klasické filology, ale i pro romanisty a vůbec pro všechny lingvisty, kteří se zabývají kategoriemi času a vidu, gramatikalizací a perifrastickými konstrukcemi na obecnější úrovni.

Jana Mikulová

Tra strategie retoriche e generi letterari: Dieci studi di letteratura latina, a cura di Valeria Viparelli, Liguori Editore, Napoli 2003, stran 223.

V rámci rozsáhlého vědeckého záměru věnovaného studiu jazyka a literární komunikace v antickém Římě a koordinovaného G. Calbolim, vyšla v r. 2003 v neapolském nakladatelství Liguori Editore péčí profesorky římské literatury na univerzitě Federika II. v Neapoli publikace, kterou tvoří 10 studií. Jejich autory je pět profesorů, tři doktorandi, jedna postdoktorandka a jedna vědecká pracovnice zmíněné univerzity. Inspirátorem a duchovním otcem celého vědeckého záměru byl G. Polara, kterému je také kniha věnována.

Polovina příspěvků se týká spíše jazykovědné problematiky, a to zvláště lexika, druhá polovina se pak obírá literárněvědnými otázkami. Mezi příspěvky orientovanými jazykově, které jsou většinou zařazeny na začátek publikace, stojí na prvním místě stať věnovaná významu slova „levis“ v literárně kritické diskusi římských autorů. Antonella Borgová /str. 1–14/ sleduje u celé řady au-

torů konotace tohoto výrazu, zkoumá důkladně jeho sémantické zabarvení, někdy spíše pozitivní, jindy spíše negativní; v období Augustově vyzvedává jeho konotaci pojící se k poezii elegické, či vlastně v podstatě k poezii subjektivní, a vedle protikladu *levis* × *gravis* zdůrazňuje z hlediska literárněvědného spíše protiklad *levis* „lehký, lehkovážný, nezávažný, nevážný“ (it. *leggero*, *tenu*, *di poco conto*) × *levis* „hutný, vybroušený“ (it. *levigato*, *elaborato*, *curato*, lat. *expolitum*).

Claudio Buongiovanni se na str. 15–49 zabývá osudy výrazu *dominatio* v latinské historické próze od Sallustia a Tacita a chápe je v širokém významu a různých nuancích zhruba dnešního pojmu „despotický režim, samovláda“, a to od pohledu na rozmanité cizí samovlády v cizích zemích, tak přímo i v římském státě, až po neurovnaná období svářících se politických stran a střídajících se mocných politiků z konce římské republiky, tak i za prohlubující se samovlády císařů dynastie Julsko-claudiovské.

Silvia Condorelliová probírá ve svém příspěvku na str. 51–67 okolnosti spojené s dopisem senátora, biskupa a epistografa Sidonia Apollinara z r. 476, obsahujícího zdvořilé odmítnutí (*recusatio*) výzvy jeho přítele a ochránce Leona z Narbonne, ministra vizigotského krále Eurica, aby se napříště věnoval psaní historických spisů. Sidonius Apollinaris svoje odmítnutí spojuje s narážkou na obdobný odmítavý dopis Pliniův (adresovaný podle Apollinara Tacitovi, ale ve skutečnosti se jedná o dopis Titinioví Capitonovi). Autorka upozorňuje v této souvislosti zároveň na Apollinářův dopis básníku Lampridioví (epist. VIII 9, srov. i VIII 11) a na Sidoniovu báseň zaslanou Lampridioví a složenou ve faléckém hendekasyllabu, očividně oslavující krále Eurica, ale ve skutečnosti (ve světle zmíněného dopisu) zřejmě evokující (s narážkou na Verg., Buc. I) představu cizího vojáka (*impius miles barbarus* = Euricus), kvůli kterému odchází Meliboeus (= Sidonius) do vyhnanství (Sidonius v něm prožil více než jeden rok), zatímco Tityrus (= Lampridius) si může dále hovět na svém pozemku.

Arture de Vivo rozebírá na str. 68–102 Tacitovu zprávu o smrti Germanikové (Ann. 23–29) ve světle usnesení senátu (*Senatus consultum*) de Cn. Pisone patre a potvrzuje názor F. Lea z r. 1896, že Tacitus vlastně nikde přímo ničím nedokládá obecnou domněnku, že Germanicus byl z příkazu císaře Tiberia otráven.

Marisa Squillante prezentuje a komentuje na str. 163–178 v posledním jazykově orientovaném příspěvku celou řadu lexikálních změn a posunů v latinských rétorických spisech.

Pokud jde o příspěvky literární, tak vědecká pracovnice Flaviana Ficcová analyzuje na str. 103–114 verše 120–142 z XIII. Iuvenalovy satiry, která tvoří začátek poslední, tj. 5. knihy Iuvenalových Satir a která také bývá často interpretována jakožto „programová“ satira uvedeně knihy. Tento názor má svou váhu uvědomíme-li si, že se tu prezentuje básníkův postoj v posledních letech jeho života, neboť od 4. knihy Iuvenalis překonává své rozhořčení, jímž jsou proniknuty první tři knihy, a dívá se na život i na svět jako na méně „chorobný“ a méně „nepoddajný“. Na základě rozboru starších studií věnovaných této problematice vyzdvihuje autorka především dva názory, a to 1) změna v XIII. satire byla podmíněna důvody historickými a biografickými i přirozenou tendencí stáří k ochabování polemických tónů, 2) básník upadl do takového pesimismu, že se mu již jeví zbytečné pokračovat v tvrdé obžalobě, jak to činil v prvních třech knihách. V analyzovaném úseku utěšuje Iuvenalis, jak známo, přítele Calvína, kterému nebyla vrácena jistá finanční částka (mělo jít o 10.000 sesterciů). Problém spatřuje autorka v tom, zda šlo Iuvenalovi skutečně o útěchu, nebo zda satira nebyla spíše jakousi ironickou parodií. Většina badatelů se tu přiklání k druhému vysvětlení. „Utěšitelské“ argumenty jsou sice tři a vyskytují se hned v prvních verších satiry, avšak skutečné jádro útěchy vidí Ficcová v rozebíraných verších 120–142, kde se básník programově distancuje od představitelů řecké filozofie – v té době u Římanů tak rozšířené – kyniků, stoiků i epikúrovců. Sama autorka dochází k závěru, že odmítnutí řecké filozofie tvoří zcela nový model útěchy, vybudovaný na každodenní morálce a rodící se z pozorování světa a ze zkušeností, nikoliv z pouhé teorie. Tyto nové tendence, konstatuje Ficcová, se zčásti odrážejí i v jazyce (autorka se však jazykovému rozboru detailněji nevěnuje), což ovšem nemusí znamenat, že šlo o ironii či parodii. Iuvenalis hledá nové odpovědi, zkušenost klade nad teorii a tak se laudator *temporis acti* setkává s pesimistou nebo snad s realistou, který dobře ví, jak to na tomto světě chodí.

Článek Antonelly Prennerové /115–129/ je příspěvkem k studiu Claudia Claudiana. Skutečnost, že tento básník znovu zavádí do své tvorby expresivní výrazivo, je podle autorky snad nejoriginálnější a nejtýpističtější rysem Claudianovy poezie: jde tu o styl, jenž v dílech epideiktické povahy

předpokládá elementy typické pro epiku, zatímco v básních epicko-historických dává přednost akcentům chvalofěčným, adresovaným téměř vždy Stilichonovi. V předkládané studii autorka analyzuje Claudianovu skladbu *In Rufinum*, adresovanou jednomu ze Stilichonových nepřátel, a dochází k závěru, že básník přizpůsobuje výběr slov narativním požadavkům. Spojuje tak výrazivo vážící se k tzv. *vituperatio* (namířené Rufinovi) a výrazivo typické pro enkomia adresovaná Stilichonovi, především pak úmyslně vkládá – třebaže implicitně – narážky na situaci, v níž se nachází římské impérium, a snaží se tak o návrat k tradiční atmosféře a tónům epiky, jež Claudianus tak obdivoval.

Na str. 131–147 věnuje Federica Rosiellová pozornost příběhu o Kefalovi a Prokridě v Ovidiových dílech *Ars amatoria* (III 687–746) a *Metamorfózy* (VII 661–865). Autorčin výzkumný záměr nejlépe vystihuje podtitul studie „Mezi elegií a epikou“. Autorka odkazuje na bohatou literaturu o zmíněné problematice a sama dochází k závěru, že i když se může jevit účel použít zmíněného motivu v obou básních stejný, je to jen zdánlivé. Rozdílnost je dána především tím, že jde o dva rozdílné literární druhy, v nichž se setkávají jak různé individuální charakteristiky protagonistů, tak jejich různé vzájemné vztahy. Rovněž účinek obou příběhů je různý. Děj v *Ars amatoria* má rychlý spád, nikde se nezastavuje a ve čtenáři vyvolává pathos a přesvědčení o nevyhnutelnosti osudu, zatímco v *Metamorfózách* se děj podřizuje logice protagonistů i situací.

Velmi zajímavou úvahu jak z hlediska věcného, tak metodologického představuje příspěvek Luigiho Spiny „Nani e giganti“ (149–162), přičemž tpaslící i obři tu jsou samozřejmě měření vlastnostmi duchovními, nikoliv fyzickými. Jak se dozvídáme, toto téma bylo nejdříve náplní dvou seminářů, a to v Neapoli i v Římě. Autorovi se daří opírat své úvahy nejen o známý Senekův list LXXVI, nýbrž nachází zajímavé podněty např. u autora 12. stol. Bernarda di Chartres, u Edwarda Younga (18. stol.), ale i ve Spielbergově filmu *Jurský park* (USA, 1993), v úvahách Allana Blooma, Umberta Eca a dalších. L. Spina zvolil z hlediska aktualizace a aplikace antických impulzů v současné společnosti zajisté velmi vhodné téma, jak to potvrdily ohlasy v pedagogickém procesu (srov. např. úvahy o tom, proč má dnešní mladá generace – v míře, která prý nemá v historii obdoby – tak malou úctu ke starší generaci a považuje ji často za přítěž, či o tom, zda lze na druhé straně vskutku tvrdit, že *antiqui = gigantes, moderni = nani*). Filologa upoutají také různá zamyšlení etymologicko-lexikální povahy. Rada pramenů a literatury odborné i beletristické jen zdůrazňuje aktuálnost zmíněné problematiky v celém evropském kulturním kontextu a může být i pro naše učitele dobrou inspirací a vzorem pro netradiční semináře (připomínám tu např. i diskusi vyvolanou u nás před nedávnem u příležitosti uvedení Eurípidovy tragédie *Alkestis*).

Do oblasti zkoumání římské lyriky patří příspěvek Valerie Viparelliové analyzující Catullovu báseň 76 a Propertiovu elegii I 1 (179–196). Nejdříve autorka připomíná Propertiovo vyznání v úvodu básně, v níž básník naznačuje svou vazbu na alexandrijskou i neóterickou poezii, a poté rozvíjí Fedeliho teorii (Fedeli je mimo jiné autorem stěžejní studie z r. 1969 o Propertiově stylu), že mezi básníkovy vzory patřil i popis Galla v X. ekloge Vergiliové. Viparelliová zdůrazňuje, že básník římské elegie Augustova období prezentující se jako „*captivus*“ lásky, který ve svých ponižujících podmínkách vykonává „*servitium*“ vůči ženě, neladí s dobou, která programově žádá o znovuvzkříšení archaických vzorů. Pro Catulla je však láska „*morbus*“, choroba, ze které se nemůže vyléčit. Viparelliová při srovnávání zmíněných pasáží zdůrazňuje spíše řadu zajímavých rozdílů než podobností (srov. str. 191Inn.). V závěru studie vyslovuje autorka hypotézu, zda narážka na Catulla (v. 16) neměla ve skutečnosti tohoto básníka snížit a otupit tak pathos i tragický realismus poety z Verony.

Celou publikaci uzavírá index citovaných moderních autorů (197–201) i citovaných míst téměř stovky antických autorů (203–220).

Sborník „*Tra strategie retoriche e generi letterari*“ zahrnuje příspěvky týkající se různých témat, společně všem je, že pracují s latinským textem památek římské literatury náležejících k různým literárním druhům, a to od prózy filozofické, fečnické, historické přes epiku, lyriku až k satíře. Autorry jsou, jak bylo řečeno, jednak zkušení a renomovaní badatelé, jednak začínající vědeckí pracovníci. Podařilo se jim ukázat, že i tam, kde zatím nelze hovořit o syntetické studii se širokým záběrem a převratnými závěry, lze trpělivou a pečlivou analýzou vycházející z práce s textem odkrýt poznatky, které nám doposud unikaly. Možnost, aby mladí badatelé publikovali se svými učiteli, s nimiž pracují na společném široce pojatém projektu, může být i pro nás dobrým příkladem.

Antonín Bartoněk – Dagmar Bartoňková